

TOCH MAAR WEER PROBEREN

D66 en regeren

De verkiezingsuitslag van januari 2003 leek duidelijk: D66 gaat nogmaals de oppositie in. Na het derde verlies op rij moesten de wonden gelikt worden. De verkiezingsuitslag wees nadrukkelijk in de richting van een CDA-PvdA-coalitie. Na de mislukte onderhandelingen doemde voortzetting van de samenwerking tussen CDA en VVD als nog op. Maar met wie? D66 kwam weer in beeld. Voor D66 zelf was deelname echter bepaald geen uitgemaakte zaak. Want wat is goed voor deze partij?

DOOR ERIK DEES

D66 heeft sinds haar oprichting een plaats in het Nederlandse politieke landschap. Vanaf 1967 zitten gemiddeld elf Democraten in de Tweede Kamer. Nooit scoorde de partij minder dan zes zetels bij Tweede-Kamerverkiezingen. De pieken en dalen van D66 zijn weliswaar afgetekender dan bij de andere partijen, maar ook daar zijn grote schommelingen te zien. Een kwart eeuw lang – van 1977 tot 2002 – was D66 de vierde partij van Nederland. Naast de grote drie, CDA, PvdA en VVD, is het de enige partij die geregeld regeringsverantwoordelijkheid heeft gedragen. Door in het kabinet-Balkenende II te stappen komt het aantal regeringsdeelnames van D66 sinds 1967 op vijf, evenveel als de PvdA in dezelfde periode.¹

Twee opties

Verschillende pro's en contra's van deelname aan Balkenende II zijn de afgelopen maanden tegenover elkaar gezet. Enerzijds biedt regeringsdeelname de mogelijkheid een aantal D66-standpunten te realiseren, wat vanuit de oppositie niet haalbaar is. Hoezeer ook teruggevallen in zetelaantal, D66 zou haar numerieke onmisbaarheid goed kunnen uitspelen. Anderzijds heeft meeregeren in het verleden de partij veel zetels gekost. En dan nu, uitgerekend na drie keer verlies in vijf jaar tijd, voor de eerste keer samenwerking met CDA en VVD? Verdrinkt D66 als kleine progressief-liberale partij niet in deze conservatieve vloedgolf? Een 'revival' van Paars zat er echter niet in.

D66 had twee opties: deelnemen aan of oppositie voeren tegen een rechts kabinet. Bij oppositie met drie grotere partijen ter linkerzijde dreigde echter onzichtbaarheid.

Kabinetsdeelname

Met veel aarzeling en voorbehoud ging de deur voor een coalitie met CDA en VVD open. Is dit een groot risico? Elke politieke partij streeft naar optimalisering van haar invloed op de besluitvorming. D66 ziet regeringsverantwoordelijkheid als de beste manier om dat te bereiken. Kabinetsdeelname levert in dat opzicht hoe dan ook winst op: als partij realiseer je altijd wel iets en op zijn best heel veel van je eigen standpunten. Het risico schuilt in het feit dat ontevreden kiezers op zoek gaan naar schuldigen. De regeringspartijen zijn verantwoordelijk voor het beleid, dus daar wordt de rekening voor onopgeloste problemen neergelegd. En de kiezer is kritisch: er zijn altijd wel redenen om de politiek een gebrek aan daadkracht te verwijten. Altijd betaalt minstens één regeringspartij de rekening. Het is in de recente geschiedenis nog nooit voorgekomen dat beide of alle regeringspartijen bij verkiezingen winst boekten.

Meeregeren levert verlies op

Om het verband tussen kabinetsdeelnames en verkiezingsuitslagen inzichtelijker te maken zijn beide tegen elkaar afgezet (zie tabel), bekeken vanaf het jaar dat D66 voor het eerst deelnam aan de verkiezingen. In de tabel zijn voor elke kabinetsperiode de uitslagen bij de daaropvolgende verkiezingen van de regeringspartijen gearceerd, voor de oppositiepartijen niet.

In de regel levert meeregeren voor D66 flink verlies op bij de daaropvolgende verkiezingen: elf zetels na Van Agt II/III in 1982, tien na Kok I in 1998 en nog eens zeven na Kok II in 2002. Lichtpuntje: de bescheiden winst van twee

zetels na afloop van het kabinet Den Uyl in 1977. Per saldo kwam meeregeren de partij op 26 zetels verlies te staan, een gemiddelde van 4,5 per keer.

Na een periode in de oppositie zijn de uitslagen over het algemeen stukken beter. In 1971, 1981, 1986, 1989 en 1994 boekte D66 verkiezingsoverwinningen als oppositiepartij. Ook deze regel kent uitzonderingen: in januari van dit jaar werd één zetel verlies geleden vanuit de oppositie, in 1972 vond zelfs een bijna-halvering plaats na oppositie tegen het kabinet Biesheuvel. Vanuit de oppositie werden totaal 25 zetels winst geboekt, gemiddeld 3,6 zetels.

Governmental one day flies

Hoe liggen deze verhoudingen voor de andere partijen? In het algemeen levert regeren vaker verlies op dan winst. Oppositie voeren is juist lucratief. Hiervoor kunnen vier indicatoren worden gebruikt:

- het aantal keren dat na regeringsdeelname werd gewonnen of verloren. Uitkomst: 10 tegen 15 bij de vier partijen;
- het aantal keren dat na oppositie voeren werd gewonnen of verloren: 13 tegen 5;
- het totaal aantal zetels gewonnen of verloren na regeringsdeelname: 51 tegen 113;
- het totaal aantal zetels gewonnen of verloren na oppositie voeren: 99 tegen 23.

Voor de drie governmental one day flies DS '70, PPR en LPF leverde meeregeren alleen maar zetelverlies op. Regeren hoeft niet per definitie tot verlies te leiden, ook niet bij D66. De PvdA boekte als regeringspartij zelfs vaker winst dan verlies: drie tegen twee. Over de hele periode gerekend leverde de partij wel negen zetels in. Anderzijds leidt oppositie voeren niet altijd tot winst. De PvdA en D66 verloren twee keer na oppositie gevoerd te hebben, het CDA één keer.

Overtuigingskracht

Waarom heeft juist D66 in het verleden meer dan gemiddeld verloren na kabinetsdeelname? Hoewel deze vraag bijzonder moeilijk te beantwoorden is, kunnen enkele suggesties wel worden gedaan. Voor kleinere, onervaren partijen is het moeilijker zich te manifesteren. Deze partijen zijn dan ook onevenredig vaak het kind van de rekening: D66 in 1982 en 1998, DS '70, PPR, LPF. Verschil tussen D66 en de eenmalige regeringspartijen is, dat D66 inmiddels ervaring genoeg heeft opgedaan

Tabel. Winst- en verliesrekening regeringsdeelnames (gearceerd de coalitiepartijen)

Periode	kabinet	PvdA	CDA	VVD	D66	overige
1967 - 1971	De Jong	2	-11	-1	4	
1971 - 1973	Biesheuvel	4	-10	6	-5	DS'70: -2
1973 - 1977	Den Uyl	10	1	6	2	PPR: -4
1977 - 1981	Van Agt I	-9	-1	-2	9	
1981 - 1982	Van Agt II/III	3	-3	9	-11	
1982 - 1986	Lubbers I	5	9	-9	3	
1986 - 1989	Lubbers II	-3	0	-5	3	
1989 - 1994	Lubbers III	-8	-20	9	12	
1994 - 1998	Kok I	8	-5	7	-10	
1998 - 2002	Kok II	-22	14	-14	-7	
2002 - 2003	Balkenende I	19	1	4	-1	LPF: -16

Bron: CBS, Historie Tweede Kamerverkiezingen, Voorburg/Heerlen, 2003

om zich beter in te stellen op de kansen en risico's van meeregeren. Door schade en schande is men wijs geworden. D66 heeft in de afgelopen decennia meegemaakt hoe hard het politieke bedrijf is. Vaak was er teleurstelling over de opstelling van andere partijen. Lang heeft de partij moeten wennen aan het politieke opportunisme, de politieke machts spelletjes van de andere partijen. Zo liet de PvdA begin jaren zeventig de progressieve samenwerking om opportunistische redenen voor wat ze was, tot grote teleurstelling van Van Mierlo. Jan Terlouw moest eind jaren zeventig, en helemaal in 1981/'82 ervaren hoezeer de anderen de groei van D66 als een bedreiging zagen en de partij constant onder vuur namen. Van Mierlo moest in 1989 accepteren dat CDA en PvdA geen boodschap hadden aan kabinetsdeelname van D66, ondanks haar tweede opeenvolgende verkiezingswinst.

Desondanks komt D66 veelvuldig in aanmerking voor kabinetsdeelname door haar gematigde politieke stellingname op de voor de meeste andere partijen belangrijkste onderwerpen. De partij had vrijwel nooit radicale standpunten over financieel-economisch, sociaal-economisch, migratie- en integratie- en buitenlands- en veiligheidsbeleid. De manier waarop tegen deze onderwerpen werd aangekeken was wel anders. Die andere blik werd bij de kiezer in de regel echter niet

(h)erkend. Dat D66 ethische en bestuurlijke vernieuwingsvraagstukken minstens zo belangrijk vond en daarin wel radicaal was, werd voor lief genomen en op verschillende wijze behandeld. Soms werd toegegeven, vaak uitgesteld of afgewezen.

Scheiding conservatief-progressief

De standpunten van de vier regeringspartijen van de afgelopen decennia (CDA, PvdA, VVD en D66) lopen op een aantal belangrijke onderwerpen niet genoeg uiteen. Een strikte scheiding tussen conservatief en progressief is hierdoor niet meer te maken. De vraag dringt zich op wat de etiketten progressief en conservatief betekenen. In termen van veranderingsgezindheid is D66 het meest progressief te noemen, in sociale en solidaire termen is dat de PvdA. Maar de grenzen vervagen. De vernieuwingsideeën van D66 zijn inmiddels voor een flink deel in wetgeving vastgelegd (euthanasie, homohuwelijk) of onderweg daarnaartoe (bestuurlijke vernieuwingsmaatregelen, zoals de gekozen burgemeester en het districtenstelsel). De PvdA is de afgelopen twintig jaar zeer gematigd geworden en schroomt niet miljardenbezuinigingen in de collectieve voorzieningen voor haar rekening te nemen. De VVD is altijd voorstander geweest van behoud van het stelsel van sociale zekerheid, zij het dat men stelselmatig voor versobering ervan heeft gepleit.

D66-standpunten zijn bijna nooit zo radicaal dat er een onoplosbare tegenstelling met andere partijen dreigt. Sommigen vinden dat een teken van nietszeggen, anderen noemen het flexibel en pragmatisch. De meest positieve uitleg is dat D66 de politieke en maatschappelijke complexiteit als beste heeft opgenomen in haar gedachtegoed.

Liberaal-democratisch

Te lang zijn het enthousiasme en het geloof in eigen kunnen binnen de partij op en neer gegaan. Enkele keren is openlijk betwijfeld of de partij wel moest voortbestaan. Het enthousiasme, de overtuigingskracht en een opgaande lijn zijn tot nu toe met name in tijden van oppositie te zien geweest. Het lijkt erop alsof in het verleden regeringsdeelname voor D66 al een mooie prijs was waaraan het vervolgens realiseren van de eigen ideeën ondergeschikt is.

Eenmaal in de regering nemen enthousiasme en overtuigingskracht af, slaat de twijfel toe, toont de partij zich niet krachtig meer en vertonen de peilingen een neerwaartse beweging. De verkiezingen erop wordt dan stevast verlies geleden.

Na al het vallen en weer opstaan is de partij nu terug bij af. Statistisch gezien wordt een groot risico gelopen met regeringsdeelname. In algemene zin - zeker bij D66 - leidt meeregeren in de meeste gevallen tot zetelverlies. Er zijn echter hoopgevende feiten. De gegevens voor D66 hebben alleen betrekking op coalities waarbij de partij ideologisch gezien een middenpositie innam. Voor het eerst is dat nu niet zo. Daardoor is er de mogelijkheid tot sterkere profilering. Dat vraagt om zorgvuldig manoeuvreren en tegelijkertijd standvastigheid van de D66-bewindspersonen en de fractie. Dualisme is gewenst, maar tegelijkertijd zal goed overleg tussen kabinetsleden en fractie onontbeerlijk zijn om een heldere partijpositionering te bewerkstelligen. Nog een opsteker: hoewel er al drie keer een duidelijke neerwaartse beweging is geweest, is het zetelaantal nooit onder de zes gedoken. Bovendien won de PvdA vaker dan ze verloor na een kabinetsperiode. Waarom zou dat voor D66 niet kunnen gelden?

Duidelijkheid

De oorzaken voor de verliezen in het verleden moeten goed in kaart worden gebracht. Zeker wanneer nieuwe stromingen van enige omvang zich vestigen in de Nederlandse politiek moet D66 haar bestaansrecht bewijzen - dat lijkt voor 'echt links' op te gaan met de SP en GroenLinks, voor 'populistisch-rechts' is het de vraag.

Zichtbaarheid en duidelijkheid in de politiek zijn voorwaarden. D66 doet er goed aan het 'zowel tussen als tegenover de andere partijen' te verlaten en zich te presenteren als een gewone politieke partij met duidelijke standpunten op basis van een ontwikkeld gedachtegoed. Het is niet meer van deze tijd om jezelf buiten de politieke orde te plaatsen. Dat D66 er andere politieke mores op na houdt, is op zich wel belangrijk. Het gaat de kiezer tegenwoordig echter om heldere, begrijpelijke en prettig gepresenteerde ideeën. Tegenbewegingen zijn al lang uit.

D66 moet haar plaats ten opzichte van de anderen, en met name de grote drie, scherp afbakenen. Waarom niet met een op ideologieën gebaseerde etikettering? Zijn de anderen socialistisch, sociaal-democratisch, christen-democratisch en conservatief-liberaal, dan is voor D66 liberaal-democratisch het meest op zijn plaats. Daarmee worden de overeenkomsten en verschillen in vergelijking met de twee coalitiepartners meteen mooi aangegeven: D66 is niet christelijk of conservatief, maar wel democratisch en liberaal.

Naast herkenbare standpunten en heldere politieke opstelling is het tevens van groot belang dat er duidelijkheid is over het leiderschap bij een breed publiek. In het verleden is steeds gebleken dat onduidelijkheid of twijfel over de politieke leiding tot electorale verzwakking leidt. In de hedendaagse Nederlandse politiek scoren partijen met duidelijke, herkenbare leiders aantoonbaar goed bij de kiezer. Zonder de politieke leider in de wielen te rijden moeten bewindslieden en fractieleden hun eigen rol spelen. Zij moeten ook zichtbaar zijn, en dan met name als D66-politici.

De auteur is coördinator politiek-wetenschappelijk werk van het Kenniscentrum D66.

Noten:

1. Volledigheidshalve dient te worden vermeld dat de D66-deelname aan het minderheidskabinet-Van Agt III in 1982 niet apart is meegeteld. Dat interim-kabinet van CDA en D66 duurde slechts enkele maanden en wordt in dit artikel beschouwd als verlenging van Van Agt II.

Literatuur:

- M. van der Land, *Tussen ideaal en illusie - De geschiedenis van D66, 1966-2003*, Den Haag, 2003
 J. Veldhuizen (red.), *D66: een blijvend appèl! 35 jaar werken aan vernieuwing*, D66, 2001